

ΜΙΚΡΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ

Θάνος Βερέμης

1453-1821

ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ
ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ

ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ
1453-1821
ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ
ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ

ΜΙΚΡΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΙΚΡΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ Νο 29
Διεύθυνση σειράς: Μπάμπης Παπαδημητρίου

1453-1821 ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ

Επιμέλεια-Διόρθωση: Κωνσταντίνος Σίμος

© 2021, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., Θάναος Βερέμης

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Ιούνιος 2021

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής
τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-484-721-1

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	7
1. Η τέταρτη Σταυροφορία (1203-04) και οι επιπτώσεις της....	9
2. Θεολογία και πολιτική.....	13
3. Τουρκικές κατακτήσεις.....	15
4. Ελληνικοί εποικισμοί σε Ιταλία και Σικελία.....	19
5. Πηγές του Ισλάμ.....	21
6. Κοινωνικές τάξεις.....	26
7. Εξάπλωση των Οθωμανών στη βόρεια Βαλκανική και στη Μεσόγειο (1521-1669) – Πτώση Κύπρου και Κρήτης...	36
8. Ξένοι ταξιδιώτες.....	43
9. Η παρακμή των Τούρκων.....	47
10. Παραμονές της Επανάστασης.....	52
11. Φαναριώτες.....	63
12. Η εκπαίδευση του έθνους-κράτους και η κοινωνία.....	68
13. Η Ευρώπη μετά την ήττα του Ναπολέοντα.....	75
14. «Γιβέρνο» – Διακυβέρνηση.....	79
15. Ο πρώτος κυβερνήτης. Αποτελεσματικό «γιβέρνο».....	85
16. Επίμετρο.....	87
Προνεωτερικότητα και Νεωτερικότητα.....	91
Ένθετα.....	95
Α. Σπύρος Βρυώνης.....	95
Β. Γιάννης Κολιόπουλος.....	97
Χρονολόγιο.....	102

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα 400 χρόνια που συνοψίζονται στο πόνημα αυτό δεν είναι δυνατό να αποδοθούν παρά μόνο σαν πέρασμα, ή μάλλον περάσματα: Από το Βυζάντιο στην Τουρκοκρατία, από τις νομαδικές μετακινήσεις στη δημιουργία αυτοκρατοριών, από τις μεγάλες δυσκίνητες κρατικές μονάδες στα ευέλικτα συγκροτημένα έθνη-κράτη. Ο ρόλος του Ισλάμ στη διαμόρφωση των οθωμανικών θεσμών, οι στρατιωτικές συγκρούσεις Ανατολής-Δύσης, η σταδιακή υπεροχή του δυτικού εκσυγχρονισμού έναντι της ανατολικής δυσκινήσιας, αποτελούν μοτίβα τούτης της σύντομης αποτίμησης 400 ετών εξελίξεων.

Η σχέση των Ελλήνων με τη δυτική Ευρώπη εκκίνησε με τον θρίαμβο της «ανθενωτικής» απώθησης των Λατίνων μετά το 1453. Η ελληνική παλιγγενεσία του 1821 θα ανοίξει νέο κεφάλαιο αμοιβαίας αποδοχής. Οι Έλληνες θα αναζητήσουν τις αρχαίες καταβολές τους μέσα από τον Διαφωτισμό και θα αναγνωρίσουν στους Δυτικούς τη συνέχειά τους. Ο Κ. Θ. Δημαράς διαπιστώνει ότι ο ελληνικός πολιτισμός αποτελεί προϊόν των εξελίξεων στην πολιτική ιστορία¹. Το 1453 και το 1669, όταν ολοκληρώνεται η οθωμανική κατάκτηση ελληνικών εδαφών, «έχουμε σειρά φαινομένων της πνευματικής ιστορίας

---

1. Κ. Θ. Δημαράς, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Ίκαρος, 1975, σελ. ια'.

που σχετίζονται με την πολιτική ιστορία»². Κάτι ανάλογο συμβαίνει και το 1821, αρχή της παλιγγενεσίας.

Η ελληνική γλώσσα, που καθιστούσε προσβάσιμη για τους Χριστιανούς τη σωτηρία της ψυχής, με την ανάγνωση της ελληνόφωνης Καινής Διαθήκης, οδήγησε στην ανακάλυψη των αρχαίων με την καθοδήγηση αποστόλων του Διαφωτισμού όπως ο Αδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833). Στο ανά χείρας πόνημα μας απασχολεί, μεταξύ άλλων, και το πώς προσδιόρισε τον εαυτό του *«ένας λαός δίχως προηγούμενη εμπειρία κρατικής ταυτότητας. Με ανάδοχο τον Κοραή οι Ρωμιοί έγιναν Έλληνες»*.

Το πρώτο στάδιο της παρακμής του Βυζαντίου τοποθετείται, εδώ, στην Τέταρτη Σταυροφορία.

---

2. Ό.π., σελ. ια'. Ο Σπύρος Ασδραχάς στο άρθρο του «Νεώτερος ελληνισμός και Ευρώπη...» (*Ευρώπη και νέος ελληνισμός*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού κ.λπ., Σχολή Μωραΐτη, 2001, σελ. 35-43) μελετά την επιρροή των λογίων.

«Είναι κοινός τόπος ότι στις δυτικές κτήσεις δημιουργούνται μορφές πολιτισμού με έκδηλους μάρτυρες [...] τη λογοτεχνική και ιστορική παραγωγή: [...] το χρονικόν του Μωρέως, η χρονογραφία του Μαχαιρά, το κρητικό θέατρο κ.λπ.» (σελ. 36).

Κεφάλαιο Ι

Η ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ (1203-04) ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ

Οι σύμμαχοι της Τέταρτης Σταυροφορίας συναντήθηκαν τον Μάιο του 1201 στο γαλλικό Corbie, με αρχηγό τον Βονιφάτιο Μομφερατικό. Αρχικός προορισμός της πολεμικής επιχείρησης ήταν το Κάιρο, όμως τα γεγονότα πήραν άλλη τροπή.

Την εποχή εκείνη, ο πάπας διαπραγματευόταν με τον Βυζαντινό αυτοκράτορα, Αλέξιο Γ' Άγγελο, την ένωση των εκκλησιών. Ο ανιψιός του αυτοκράτορα, επίσης Αλέξιος Άγγελος, γιος του εκθρονισθέντος Ισαάκιου, θέλησε να προσεταιρισθεί τον πάπα για να καταλάβει τον θρόνο του θείου του. Οι υποσχέσεις πλούσιας λείας έστρεψαν τους Σταυροφόρους προς την Κωνσταντινούπολη. Παρά τις αντιδράσεις του πάπα Ιννοκέντιου κατά της επιχείρησης, οι Σταυροφόροι κατέλαβαν πρώτα τη Ζάρα, την οποία παρέδωσαν στους Ενετούς του Δάνδολου. Η φυγή του αυτοκράτορα Αλέξιου άφησε τη Βασιλεύουσα στο έλεος των Λατίνων, οι οποίοι λεηλάτησαν τη θαυμαστή πρωτεύουσα της ανατολικής Χριστιανοσύνης. Ήταν τότε που οι Σταυροφόροι μετέφεραν, μεταξύ άλλων, τα μπρούντζινα άλογα του βυζαντινού ιπποδρόμου στην εκκλησία του Αγίου Μάρκου, όπου βρίσκονται ακόμα³.

---

3. George Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, Blackwell, 1986, σελ. 413-417.

Από τους «Σταυροφόρους» κατακτητές της Κωνσταντινούπολης το 1204, μόνο ο Ερρίκος Δάνδολος, ως δόγης της Βενετίας, εκπροσωπούσε ένα οργανωμένο κράτος. Οι περισσότεροι αριστοκράτες συνεταιίροι στην επιχείρηση είχαν μόνο την ευθύνη του οίκου τους και οι μισθοφόροι της κομπανίας τους. Και οι μεν Ενετοί κατέλαβαν νησιά του Αιγαίου και οχυρά χρήσιμα για το θαλάσσιο εμπόριό τους, ενώ ο Γάλλος Βαλδουίνος της Φλάνδρας έστεψε τον εαυτό του αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης και όλων των ανατολικών της κτήσεις. Ο Ιταλός Βονιφάτιος ο Μομφερατικός αναγορεύθηκε βασιλιάς της Θεσσαλονίκης και έλαβε την κυρίως Ελλάδα και την Κρήτη ως φέουδα. Ο Γάλλος Γουλιέλμος Σαμπλil αποβιβάστηκε και κατέλαβε, μαζί με την Πάτρα, μεγάλο μέρος της Πελοποννήσου, με τη βοήθεια του Γοδεφρείδου Βιλλεαρδουίνου.

Στο μεταξύ ο Θεόδωρος Λάσκαρης ίδρυσε στη Νίκαια αυτοκρατορία σαν συνέχεια του Βυζαντίου. Ταυτόχρονα, ο Αλέξιος Κομνηνός, εγγονός του Ανδρόνικου, ίδρυσε στην Τραπεζούντα αντίστοιχο κράτος. Άλλο ελληνικό κράτος θεμελίωσε και ο Μιχαήλ Άγγελος Κομνηνός, το Δεσποτάτο της Ηπείρου. Ο τελευταίος, σε μικρό διάστημα, κατέλυσε το βασίλειο της Θεσσαλονίκης και κατέλαβε τις κτήσεις του στη Μακεδονία ως την Αδριανούπολη και τη Θεσσαλία.

Στις 15 Αυγούστου 1261, η Κωνσταντινούπολη κατελήφθη από τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο. Ο Μιχαήλ, θέλοντας να προστατέψει την Κωνσταντινούπολη από μελλοντικές σταυροφορίες, επιζητούσε συνδιαλλαγή με τον πάπα Νικόλαο ΙΙΙ. Είχε όμως να αντιμετωπίσει και τη δική του ιεραρχία, που θυμόταν την καταστροφή της Τέταρτης Σταυροφορίας. Με τον θάνατο του πάπα, οι ορέξεις του Κάρολου Ανζού, που έβλεπε τη Βασιλεύουσα δική του, άνοιξαν. Η πολιορκία του Βερα-

---

Κατά τον Παπαρρηγόπουλο (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εν Αθήναις, Τυπογραφείο Ανέστη Κωνσταντινίδου, τόμ. 5, 1887, σελ. α΄) ο νέος Ελληνισμός αρχίζει από το 1204.

τίου από τους Ανδεγαυούς κατέληξε σε οικτρή ήττα τους από τον στρατό που έστειλε ο Μιχαήλ Παλαιολόγος. Ο τελευταίος υπήρξε μέγας διπλωμάτης, αλλά και αδίστακτος ηγεμόνας. Η τύφλωση του συναυτοκράτορά του, του ανήλικου Ιωάννη Λάσκαρη, στη Νίκαια τον έκανε μισητό στους υπηκόους του. Παρά τις διπλωματικές του επιτυχίες, κατέληξε στην εξορία. Στο μεταξύ, η απειλή των Δυτικών επισκίαζε την αδιάκοπη άνοδο της ισχύος των Τούρκων στα ανατολικά σύνορα των Ελλήνων.

Οι επιδρομές του ενετικού στόλου μέσα στην Κωνσταντινούπολη εναντίον του γενουατικού Γαλατά επέφεραν καταστροφές στη Βασιλεύουσα, υπό τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο. Έπειτα ήρθαν οι Καταλανοί μισθοφόροι, τους οποίους προσέλαβε ο Βυζαντινός αυτοκράτορας για να διώξουν τους Τούρκους. Οι Καταλανοί ωστόσο προκάλεσαν καταστροφές όχι μόνο στους Οθωμανούς, αλλά και στους Χριστιανούς.

Το θρησκευτικό κίνημα των «Ησυχαστών» το 1330 ευνοήθηκε από τη Σύνοδο του 1341 στην Αγία Σοφία, η οποία τους δικαίωσε. Η απόφαση της Συνόδου συνέπεσε με τον θάνατο του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ', ο οποίος είχε αποδειχθεί συνετός ηγεμόνας. Τον θάνατό του ακολούθησε εμφύλιος και το χειρότερο ήταν ότι την άνοιξη του 1347 τα οκτώ ένατα του πληθυσμού της Βασιλεύουσας χάθηκαν από επιδημία πανώλης. Το 1430 έπεσε στα χέρια των Τούρκων η Θεσσαλονίκη.

Οι επιτυχίες του Μογγόλου Ταμερλάνου⁴ κατά των Οθωμανών και του σουλτάνου Βαγιαζίτ Πιλδιρίμ «Κεραυνού», ο οποίος τόσο διαπομπεύθηκε στην αιχμαλωσία ώστε να πεθάνει από εγκεφαλικό επεισόδιο, έδωσε μερικά χρόνια χάριτος στο Βυζάντιο.

Η τελευταία Σταυροφορία κατά των Τούρκων πραγματοποιήθηκε το 1443, με υποκινητή τον πάπα Ευγένιο. Επικεφαλής τέθηκε ο Πολωνός βασιλιάς της Ουγγαρίας Λαδίσλαος, με

4. Timur Lenk «ο χαλός» (1336-1405).

στρατηγούς τους Ιωάννη Ουνιάδη και Γεώργιο Μπράνκοβιτς. Ο Γεώργιος Καστριώτης, ή Σκεντέρμπεης, όπως ονομάστηκε αργότερα, δημιούργησε αντιπερισπασμό στους Τούρκους της Αλβανίας. Τον Οκτώβριο του 1443, άρχισε η πορεία 25.000 στρατιωτών προς Νότο. Στην αρχή ο σουλτάνος Μουράτ Β' δέχτηκε ισχυρά χτυπήματα, όμως ο Λαδίσλαος σκοτώθηκε στην προσπάθειά του να χτυπήσει τον Μουράτ, με αποτέλεσμα να τραπούν οι Ούγγροι σε φυγή και να χάσει η Σταυροφορία την αποφασιστική αυτή μάχη στη Βάρνα⁵. Ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Ιωάννης Η' Παλαιολόγος (1425-48), ο οποίος υπέγραψε στη Φλωρεντία το 1439 την ένωση των εκκλησιών, δεν μπορούσε μετά το 1443 να ελπίζει σε άλλη σταυροφορία, κάτι που έκανε μάταιη την υπογραφή του στη Σύνοδο της Φλωρεντίας. Όταν πέθανε, διάδοχός του ορίστηκε ο τελευταίος αυτοκράτορας του Βυζαντίου, Κωνσταντίνος ΙΑ' Παλαιολόγος Δραγάτσης. Αντίπαλός του θα γινόταν ο Μωάμεθ Β', τρίτος γιος του Μουράτ. Όταν κατέλαβε την Πόλη, ήταν μόλις 21 ετών. Η αποφράδα για τους Χριστιανούς ημερομηνία ήταν η Τρίτη 29 Μαΐου του 1453⁶.

5. Παναγιώτης Κανελλόπουλος, *Γεννήθηκα στα 1402*, 1957, σελ. 496-503.

6. Steven Runciman, *The Fall of Constantinople 1453*, London: The Folio Society, 1965.

ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ

1453-1821

ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ

Από την κατάκτηση στην εξέγερση, μια διαδρομή τεσσάρων σχεδόν αιώνων. Από το Βυζάντιο στην Τουρκοκρατία κι από εκεί στην Επανάσταση. Από τις νομαδικές μετακινήσεις, στη δημιουργία αυτοκρατοριών κι από εκεί στα έθνη-κράτη. Ο ρόλος του Ισλάμ, η σταδιακή υπεροχή των εκσυγχρονιστικών δυνάμεων στη Δύση. Στοιχεία που όρισαν τη νέα σχέση των Ελλήνων με την Ευρώπη. Η Ελλάδα συνδέει την Ευρώπη και συνδέεται η ίδια μαζί της, μέσα από τις αρχαίες της καταβολές. Η ελληνική εξέγερση και ανεξαρτησία δημιουργεί όμως νέες συνθήκες, νέες προκλήσεις αμοιβαίας αποδοχής.

Το 1453 και το 1669, όταν ολοκληρώνεται η οθωμανική κατάκτηση ελληνικών εδαφών, έχουμε σειρά φαινομένων στην πνευματική ζωή που επηρεάζουν την πολιτική ιστορία. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και το 1821, στην αρχή της παλιγγενεσίας. Η ελληνική γλώσσα, που καθιστούσε –με την ανάγνωση της ελληνόφωνης Καινής Διαθήκης– προσβάσιμη για τους Χριστιανούς την ψυχική σωτηρία, οδηγεί στην ανακάλυψη των αρχαίων κειμένων, με την καθοδήγηση αποστόλων του Διαφωτισμού.

Η αφήγηση συναρπαστική, η διαδρομή εντυπωσιακή και, συχνά, άγνωστη.

Η σειρά ΜΙΚΡΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ περιλαμβάνει βιβλία αναφοράς, γραμμένα από ειδικούς, τα οποία δίνουν έγκυρη και σε βάθος πληροφόρηση για θέματα άμεσου ενδιαφέροντος. Απλή αλλά όχι απλουστευτική, επιστημονική αλλά όχι απροσπέλαστη, σύντομη αλλά και πλήρης, η σειρά προσφέρει στον σύγχρονο αναγνώστη τα κλειδιά ώστε να κατανοήσει σε βάθος τον πολύπλοκο και μεταβαλλόμενο κόσμο μας.

ISBN 978-960-484-721-1

9 789604 847211

Κωδ. μηχ/σης 25.329

www.epbooks.gr